

Kapitel 1

Introduktion: Från rasism till antirasism(er)

Karin Krifors,
Hansalbin Sältenberg,
Diana Mulinari
& Anders Neergaard

Under decennier har kampen mot rasism till stor del handlat om att göra motstånd mot förnekandet av rasismen, göra rasismen synlig¹ och därmed antirasismen legitim. Antirasister har enträget analyserat vardagsrasismens effekter på människors liv och relationer och dess kopplingar till koloniala historier. Inom sociala rörelser brett definierat har aktivister, författare, musiker, poeter, konstnärer, filmskapare och forskare i Sverige hittat sätt att nå ut med nya berättelser och röster som tidigare varit tystade. Det har gjorts parallellt med arbetet att avtäckas den glömska, den koloniala melankoli och den skenbara oskuldssfullhet som ständigt förnekar rasismen (DiAngelo 2018). I denna antologi tar vi avstamp i insikten att sådana synliggöranden bör förstås som fundamentala antirasistiska framgångar. Samtidigt rör sig det samtida Sverige mot en tydligare etnorasistisk regim (Brännström 2018) eller nyfascistisk regim (Fassin 2018), där politiken alltmer betonar att de rasifierade andra – de med ”fel” ursprung, hudfärg, religion och kultur – utgör roten till nästan alla stora samhällseliga problem i dagens Sverige. Vilka antirasistiska praktiker finns det som möter den här utvecklingen och vilken kommer att vara deras roll i vår omedelbara framtid?

Den här antologin vill bidra till att utforska hur motståndet mot rasism förkroppsligas bland olika grupper av människor som på en mängd olika sätt, ofta motsägelsefullt, sällan framgångsrikt, men alltid envist och framåtblickande, inte enbart ifrågasätter rasistiska ideologier, utan också drömmer bortom rasism. Genom att intressera sig för antirasismens praktik, menar vi, går det att stanna en stund i den öppna terrängen av politisk förändring där omsorg och kärlek definierar politikens behov (Nash 2013) och där det kan finnas hoppfullhet även i tider av kraftigt ökad repression med nekopolitiska förtecken.

1 Se t.ex. publikationerna inom Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering (https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/kommitteberattelse/utredningen-om-makt-integration-och-strukturell_GSB2Ju04) samt Groglopo m.fl., 2015.

Rasismens historia handlar inte enbart om rasister. Den handlar om dig och oss och alla andra som gör motstånd, protesterar och drömmer om andra världar.

Vi är inspirerade av forskningstraditioner grundade i kritisk teori (Benhabib 1986; Thompson 2017) med syfte att analysera, förstå och bidra till en emancipatorisk kamp för social rättvisa (Butzlaff 2022). Vi är också inspirerade av antikoloniala, postkoloniala och dekoloniala traditioner som sätter analysen av kolonialismen och rasismen i centrum för social teori (Patel 2023). Slutligen är vi inspirerade av perspektiv som kombinerar vetenskaplig teori och metodologi med en reflektion kring "whose side are we on" (Becker 1967; Armbruster & Lærke 2010). Vi utgår från en förståelse av det rasmigrationsnexus som betonar komplexa migrationsprocesser och varierande rasifiering (Erel m.fl. 2016).

Syftet med antologin är att utifrån konkreta studier, med olika metodologiska perspektiv och med skilda teoretiska utgångspunkter, belysa och analysera antirasismens variation – vad vi benämner antirasismer. Vi talar om ett flertal antirasistiska projekt: alltifrån formuleringen av politiska agendor, alternativa former för samlevnad, institutionella förändringar och vardagskamp. Vi talar om en antirasism som kanske är vardaglig och tråkig ibland, en antirasism som också kan vara "dum" och agera i affekt. Vi talar om de som gör "värdigt" motstånd och de som tycker att ovärdighet är grunden i kampen. Vi utgår från en förståelse av att motstånd alltid är smutsigt, kluvet och tudelat, både modigt och sårbart, vackert och fult. Vi har velat utforska hur antirasismen ges mening på olika platser: från "förortsrörelsernas" lokala politiska identiteter som motsätter sig det sätt som makten rasifierar ojämlikhet, migran-taktivism och flyktingsolidaritet som skapar hem – efter flykten eller för flyktingar i det egna hemmet – och konfrontationer med nynazister på gatan till rättens och mediernas förändrade utrymme eller kommunalt förändringsarbete.

Bokens kapitel täcker en rad praktiker och identifierar sociala aktörer som inte enbart ifrågasätter nykonservativa och nyfascistiska strömmar, utan också gör det vardagliga omsorgsarbete som är nödvändigt för sårbara individer och gemenskaper. Antologin fokuserar på antirasismer i Sverige med en utblick mot Finland och ett kapitel baserat på material från Danmark, Finland och Sverige. Kapitlen är huvudsakligen baserade

på analyser av 2000-talets rasismer och antirasismer, även om kortare tillbakablickar görs.

Antirasismen som studieobjekt

Under de sista åren har forskare identifierat framgången för rasistiska världsbilder, politiska agendor och identiteter i Europa (Lentin 2004) och i Sverige (Gardell 2015; Ålund m.fl. 2017). Samtidigt har forskning identifierat ett brett, heterogent och dynamiskt motstånd mot rasismer. Dessa former av motstånd förkroppsligar inte enbart ett avståndstagande från rasismen utan också visioner, strategier och praktiker i görandet av ett mer inkluderande och solidariskt samhälle, det kulturteoretikern Paul Gilroy definierar genom begreppet *konvivialitet* (Gilroy 2004; Krifors 2022; Mulinari 2023).

Forskare som kulturteoretikern Paul Gilroy har ställt frågan vad antirasister egentligen förespråkar (2000, s. 53) eller, som Cathie Lloyd undrar, om antirasism bör förstås som något mer än bara rasismens antites (1998, s. 1). Philomena Essed har identifierat antirasismens kris i Europa: även om alla är överens om vad vi är emot, är det väldigt otydligt vad vi är för (Essed 2007). Den antirasistiska politiken riskerar att reifiera gränser, till exempel idén om nationen som den huvudsakliga demokratiska enheten, eller förstärka gränsdragningen kring kategorier av människor som är utsatta för rasism, menar Paul Gilroy i en kritisk granskning av antirasismen i England (1990). Antirasismen kan tendera att försvaga andra former för gemenskap som överskrider kulturella och etniska tillhörigheter (Bloch m.fl. 2013; Hughey 2012).

Alastair Bonnett (2000) hävdar att trots att etnisk diskriminering och rasismer är relevanta teman inom vetenskapen har antirasismer ofta underteoretiserats. Författaren förstår antirasism utifrån tre perspektiv: a) motstånd mot rasistiska argument och policyer, b) utforskande av nya former för att leva tillsammans med erkännande av kulturella och etniska skillnader och c) utplåning av kategorin ras som princip för hierarkisk social organisering. Hans typologi identifierar sex olika former av antirasistisk praktik: 1) vardagsantirasism, 2) multikulturell antirasism, 3) psykologisk antirasism, 4) radikal antirasism, 5) antinazistisk och antifascistisk antirasism samt 6) antirasism och representativa

organisationer. Bonnett betonar att gränsdragningen mellan dessa olika kategorier är flytande och förändras över tid, men att två principer färgar hela fältet: å ena sidan en agenda där antirasismen är utgångspunkt för en genomgripande samhällsförändring, å andra sidan en agenda där antirasismen är ett verktyg för expanderande av rättigheter och skapande av gemenskaper.

Det finns en enighet bland forskare som studerar antirasism om att det rör sig om heterogena praktiker med olika ideologiska och politiska agendor (Twine & Blee 2001; Fella & Ruzza 2013; de los Reyes 2016). Några former för antirasism är sekulära, andra är inspirerade av religion, några betonar statens grundläggande roll i det antirasistiska arbetet och andra synliggör autonoma former för organisering med gräsrotsrörelsen som central aktör. Antirasismen överskrider och rör sig mellan skilda politiska inriktningar: socialliberala, kristdemokratiska, socialistiska eller intersektionella vänsterperspektiv med en rad konflikter, oenigheter och olika positioner inom de här arenorna. Trots dessa oenigheter är antirasister överens i utgångspunkten att avhumanisering är grundläggande i skapandet och reproduktionen av rasism (Wynter 2006). Därmed blir antirasister delaktiga i att försvara och utveckla grundläggande mänskliga rättigheter och alla människors lika värde (Dillon 1995; Crass 2013). Den raskritiska teoretikern Alana Lentin (2004) talar om en spänning mellan erkännande av historiskt förtryckta kollektiv och behovet att skapa en gemensam agenda mot avhumanisering.

Vår förståelse av antirasismen inspireras av Floya Anthias och Cathy Lloyds definition av antirasism, som med deras ord kan beskrivas som:

... a set of polycentric, overlapping discourses and practices which combine a response to racism(s) with the construction of a positive project about the kind of society in which people can live together in harmony and mutual respect (2002, s. 16).

Vi vill därmed lyfta fram antirasism som både *reaktiv och proaktiv, som kamp emot och kamp för, och i plural – antirasismen – med motsägelser och konflikter, partikulära och generella tankar, praktiker och strategier. Tonvikten i antologins analyser ligger på antirasismen som en politisk subjektsposition som skapas i vardagen, i görande och inte minst i interaktionen med andra.*

Antirasismen, menar Bojadžijev (2020), är en metod. Följden blir också att vi behöver leta efter antirasismens mångfald och hur den används som strategi på olika platser, i olika tider. En förståelse av antirasismen som ett epistemologiskt och politiskt projekt ifrågasätter nämligen sökandet och romantiseringen av den autentiska, ontologiska, radikala, unika antirasistiska rösten. Vem som intar antirasistiska historiska subjekt-positioner varierar i olika tider och olika sammanhang – subjekt-positioner som alltid är i rörelse och förändring, och som är framgångsrika när de skapar arenor för många olika antirasistiska röster. Frågor som ”kan män vara feminister?” eller ”kan vita vara antirasister?” utgår från en förståelse av sociala identiteter som fixerade och monolitiska. Som om de medverkande i de sociala rörelserna inte skulle kunna öppna för möjligheter att avidentifiera sig från sina egna privilegier, lära om, lära nytt (Spivak 2009). Som om politiska identiteter när de erfars som livsform inte skulle kunna förändra och förvandla människors förståelse av sig själva och världen (Aouragh 2019).

Vi närmar oss därför antirasismen utifrån en förståelse av sociala rörelser som kunskapsproducerande (Eyerman & Jamison, 1991). Vi förstår antirasistiska aktivister inom ramen för en epistemologisk ståndpunktstradition (Hartsock 1997; Harding m.fl. 2004). I det här perspektivet blir antirasistiska aktivisters ståndpunkt (Collins 1999, s. 224) viktig, eftersom deras kollektiva organisering rymmer värdefulla erfarenheter. Vi menar också att det är grundläggande att lyfta fram den kunskap som rasifierade antirasistiska aktivister besitter, eftersom deras bidrag till antirasismen, eller för den delen andra svenska sociala rörelser, sällan lyfts fram i forskningen eller i det offentliga samtalet. Denna ”frånvarons sociologi” (de Oliveira 2017) vad gäller teoretiserande av ras och rasism, vilken fortfarande kännetecknar stora delar av svensk forskning, förhindrar att migranter och rasifierade conceptualiseras som möjliga och nödvändiga historiska subjekt. Deras kunskap bör betraktas som oumbärlig för en antirasistisk framtid.

Antirasismen i Sverige: En översikt

I tidigare studier har vi identifierat två logiker för rasismen (Mulinari & Neergaard 2017; 2022): en exkluderande, med syfte att skapa etnisk

renhet, och en exploaterande, vilket innebär skilda former för underordning med syfte att skapa billig arbetskraft. Exkluderande rasism verkar genom allt från gränskontroll till utplåning av den andra. Den exploaterande rasismen har bland annat skapat en underordnad inkludering av invandrade arbetare i lågbetalt arbete inom industri och tjänstesektor under 1960- till 1980-talen samt en polariserad inkludering av invandrade kvinnor och män i service- och omsorgsarbete, med allt sämre arbetsvillkor under 1990-talet och framåt. Vi har också identifierat en omsorgsrasism som genom assimilering ”räddar” ”dom andra” från vad som anses vara deras egen patriarkala och våldsamma kultur. Inom omsorgsrasismen återfinns också diskurser och praktiker om att skydda ”oss” från ”dom”, eller ”ge omsorg” till de andra i form av repatriering: att få återvända till det hemland där de trivs bäst. Ett annat perspektiv fångas av begreppet reproduktiv rasism (Siddiqui 2021) som fångar hur invandrade kvinnors kroppar blivit politiskt gångbara och hur deras barnafödande anses vara grunden till både brist på assimilering och till kriminalitet på samhällsnivå. Dessa olika logiker, som ibland samspelar och ibland står i konflikt, påverkar inte bara de reaktiva formerna av antirasism, utan även de mer proaktiva och visionära kring vad antirasism, som demokratisk samhällsutvecklande praktik, innebär.

Att använda antirasism som begrepp är kopplat till framväxten av sociala rörelser och kamp mot rasism i Storbritannien och USA under 1960-talet (Bonnett 2000). I Sverige och på svenska dyker begreppet huvudsakligen upp under 1990-talet, och dess användning ökar successivt. Men antirasism i bred bemärkelse spåras tillbaka till rasismens framväxt i form av kolonialism, slaveri, biologisk rasism, fascism, nazism och assimilationism med mera. Antirasism och antirasister speglar också den maktordning inom vilken de växt fram. Det innebär att personer från privilegierade grupper ofta syns som antirasister. 1995 utkom Sven Lindqvists bok *Antirasister* där han presenterar 22 personer som under perioden 1750–1900 utvecklade antirasistiska argument och drev förändringar. Det är på många sätt en fantastisk bok med intressanta personer som på olika sätt kan fångas som antirasister (Lindqvist & Jonson 2018). Samtidigt visar urvalet – 18 vita välbeställda män, 3 vita kvinnor och som sista namn, Theophilus Scholes, en svart missionär, läkare och politisk kommentator från Jamaica – både vem som kommer fram som antirasist

och författarens urval. Det är intressant att Lindqvist inte hittar några svenska antirasister under denna period.

I Sverige har olika grupper rasifierats och gjort motstånd mot rasismen, men under långa perioder har dessa motstånd osynliggjorts och marginaliserats så till den grad att en antirasismens arkeologi är nödvändig. I den officiella historieskrivningen finns en betydande svensk självidentifikation som en nation som är solidarisk i antirasistisk kamp på andra platser – mot Europas fascism, i solidaritet med antikoloniala självständighetskamper, medborgarrättsrörelsen i USA och anti-apartheidrörelsen i Sydafrika (Pred 2000; Thörn 2006). Forskningen är dock fortfarande begränsad när det gäller rasifierades motstånd mot rasismen. I samband med att Martin Luther King år 1964 tog emot Nobels fredspris träffade han bland andra Katarina Taikon, en viktig representant för romers rättigheter i Sverige, och de samtalade om likheterna mellan deras respektive kamper, i deras respektive länder (Mohtadi 2012). Den samiska kampen för rätten till land är central för en kritik av det svenska nationsbyggandet och ett dokument över den koloniala historien (Knoblock 2022). Vi vill genom en öppen definition av antirasism (Anthias & Lloyd 2002) bidra till en ny berättelse.

I den hegemoniska bilden av Sverige fanns inte rasismen som samhällsfenomen och därmed fanns inte (behovet av) antirasism i Sverige. I stället blev det "invandringsfrågan" som genererade ett utrymme för antirasister. Från att nästan inte kunna hitta texter som använder termen antirasism, ser vi en ökning som därefter fortsatt² från senare delen av 1980-talet. Två av de tidigaste texterna i Sverige som nämner antirasismen som social rörelse och länkar den speciellt till invandrades kamp för sociala rättigheter är Schierup (1987) och Ålund (1988).

1960-talet, som var präglad av den invandring som påbörjats i skuggan av andra världskrigets slut och som sedan fortsatte under en period av ekonomisk expansion, gav upphov till nya former av politik. Arbetskraftsefterfrågan i kombination med en stark fackföreningsrörelse producerade vad vi tidigare benämnt som inkluderande underordning av den invandrade arbetskraften. Det var dock inte i första hand ekono-

2 Vi har gjort litteratursökningar i Libris, Google Scholar och artikeldatabaser där syftet varit att synliggöra tidig forskning om antirasism på svenska.

misk ojämlikhet eller diskriminering i arbetslivet som var fokus för en starkare antirasistisk praktik, utan snarare det som senare kommit att kallas mångkulturalism: ett motstånd mot assimileringsspolitik (Hansen 2001). Mångkulturalisterna var invandrade intellektuella från Estland, Polen, Ungern och Finland, som David Schwarz, Inga Gottfarb, Amadeo Cottino, Voldemar Kiviaed, Frederic Fleisher, Lukasz Winiarski, Géza Thinsz, Sven Alur Reinans, Lajos Szécsi, Artturi Similä och Gunars Irbe. Pallas (2021) citerar den sistnämnde som 1966 skrev:

Mot detta kanske en undran inför den rädsla för det avvikande, för kulturell särart som råder på vissa håll i det demokratiska Sverige. Kan den europeiska chauvinismen vara så ingrodd i ett land som också har en sådan tradition av demokratiskt tänkande?

David Schwarz startade debatter i *dagens Nyheter* 1964 och 1966 och skapade tidskriften *Invandrare & Minoriteter*, som drev en mångkulturell politisk linje till försvar för minoriteters och invandrades rätt att utöva sin kultur (Román, 1994). När riksdagen 1975, baserat på 1968 års invandrarutredning, tog beslut i riktning mot mångkulturalism under ledorden jämlikhet, valfrihet och samverkan var Schwarz inspirationen, även om han själv fortsatte att vara kritisk: en permanent ”invandrarpolitisk oppositionell” (Román 1994). I en av de första fördjupade analyserna återfinns vissa av de fortsatta kritiska synpunkterna kring byråkratisering och ny-korporativ kooptering som kom att känneteckna den svenska varianten av mångkulturalism. Det går att finna en viss kontinuitet mellan kampen mot assimilering som minoriteter utvecklade under 1960- och 1970-talen och kampen för att bära hijab och rätten till arbete på 2000-talet. Den tidigare kampen ägde rum under en regim som visserligen kännetecknades av rasistiskt förtryck mot invandrade och minoriteter, men i en optimistisk tid för ökad jämlikhet, valfrihet och samverkan, vilket skiljer sig från kampen som förts under de senare decennierna. Först i en period som kännetecknats av nyliberal hegemoni och exploaterande rasism och därefter med en etnorasistisk regim med såväl exploaterande som exkluderande rasism (Mulinari & Neergaard 2022).

Det mest ambitiösa och omfattande arbetet med att kartlägga antirasismen i Sverige är statsvetare Jan Jämtes avhandling *Antirasismens*

många ansikten från 2013, vilken också ger en viktig översikt om tidigare forskning i Sverige kring antirasism. Inom forskning om sociala rörelser uttrycks ofta temporär och innehållslig utveckling genom metaforer om vågor. Jämte är inspirerad av detta perspektiv och urskiljer fyra vågor av antirasism i Sverige. Den första vågen benämns som ”gryende kamp mot nazism och fascism”, den andra som ”efterkrigstidens anti-apartheidrörelse”, den tredje som ”massmobilisering mot nationella problem med rasism” och slutligen den fjärde vågen som ”det strukturella genombrottet”. Inom varje våg av antirasism urskiljs olika aktörer som utifrån inriktning, analys och strategi klustras i en av följande tre typer av antirasistiska aktörer: ”radikala”, ”pragmatiska” och ”moderata” (2013, s. 37). Samtidigt visar Jämte även på gemensamma utmaningar och försök att hålla ihop en bredare antirasistisk rörelse i sammanhang där rasism ofta ses som något marginellt, och där den hegemoniska bilden av Sverige är som ett samhälle som i grunden är befriat från rasism i mer genomsyrande och betydelsefulla former. Spänningen mellan delarna i den antirasistiska rörelsen leder mot slutet av Jämtes undersökningsperiod till fördjupade interna konflikter, splittringar och en viss grad av demobilisering. Samtidigt lyfter han även fram att över tid har analysen av samhällelig rasism fördjupats.

Det senaste decenniet har viss ytterligare forskning tillkommit. Carl-Gustaf Scott (2015) lyfter fram antirasism i svensk fotboll. Medan öppna rasistiska handlingar möter antirasistisk respons, visar författaren också att den snäva förståelsen av rasism gör att de effekter inom fotboll som följer på en strukturellt rotad rasism inom sporten osynliggörs, och därmed försvåras en bredare antirasistisk praktik. Antirasism är en del av en bredare praktik kring kamp för rättigheter och social rättvisa, inte minst i den utomparlamentariska vänstern (Jämte m.fl. 2020). Christina Hansens avhandling (2019) fokuserar på platsgörande och social rättvisseaktivism i Malmö och speciellt stadsdelen Möllevången. Författaren lyfter fram solidaritetens möjligheter trots en alltmer repressiv migrations- och integrationspolitik och hur en viss form av aktivism på en viss plats möjliggör vänskap och allianser skapade på tvärs av etniska, juridiska, kulturella och sociala klyftor.

Rättssäkerheten och solidariteten – vad hände? (Elsrud m.fl. 2021) namnger en i dag brännande fråga om denna nekropolitik som har försvagat

flyktingars rättigheter och som skapar död och smärta men vittnar också om diverse former av solidaritet och motstånd som skapas till vardags. I antologin *Aktivism: En antologi om arbete för social och politisk förändring* (2022) definierar författarna aktivism som "Aktivism kan vara en livsstil, ett nödvändigt ont, en professionell praktik, en hoppfull intervention och en effekt av att bara befinna sig i världen" (Olovsdotter Lööv m.fl. 2022, s. 3) I den här antologin analyseras olika former av aktivism för social rättvisa genom ett fokus på vad aktivisterna gör och hur detta görande formar andra möjliga framtider. I samma tradition utforskar Mia Liinason och Marta Cuesta (2016) den antirasistiska feministiska rörelsen, i boken *Hoppets politik: Feministisk aktivism i Sverige i dag*, och Ryan Skinner (2022) analyserar afrosvenskarnas originella former av motstånd mot rasismen och skapande av varierande former av gemenskap och solidaritet. Med tonvikten på en kontinuitet mellan arbetarrörelsen och den antirasistiska rörelsen, som fångas i titeln *När betongen råtar sin rygg: Ortenrörelsen och folkbildningens renässans* (Sernhede m.fl. 2019), skildrar även denna bok görandet, exempelvis illustrerat av ett citat från organisationen Pantrarna: "Det är inte betongen som gör oss till dom vi e, det är vi som gör betongen till mer än sten." Frågeställningar om representation, estetik och makt ligger till grund för en anti-rasistisk antologi inom scenkonst (Gindt m.fl. 2022), *Berätta, överleva, inte drunkna: Antirasism, dekolonisering och migration i svensk teater*, som blandar vetenskapligt förankrade essäer, konstnärliga reflektioner och samtal med scenkonstnärer.

I ett sammanhang av rasistiska berättelser om förlust, nostalgi och katastrof, har forskare visat hur det sociala byggs genom omfattande former av individuellt och kollektivt handlande som skapar nya former av solidaritet i vardagen och alternativa organisatoriska och institutionella initiativ.

Sociala rörelser och historiska subjekt

Teorier om sociala rörelser utgår från att de uppstår till följd av sociala konflikter, samtidigt som dessa konflikter också påverkas av sociala rörelser och den samhälleliga förändring de skapar. I sociala rörelser finns en agens: de är inte enbart en reaktion på en kris eller en ohanterligt eländig

situation. Ett klassiskt bidrag är Touraines perspektiv (1984), som betonar att vi behöver studera både det kollektiva subjektet och de konkreta aktiviteter som förändrar samhället. Forskningen om sociala rörelser delas ibland in i gamla/materiella med betoning på bonderörelser och arbetarrörelser, respektive nya/postmateriella med betoning på feministiska, miljö/klimat- och hbtqia+-rörelser. Det är en problematisk uppdelning, eftersom de gamla fortfarande finns och nya tydligt kan synliggöras långt tillbaka i tiden, då det så kallade materiella har postmateriella inslag och omvänt, och vi ser ingen mening med att upprätthålla denna separation.

I uppräknningen av sociala rörelser saknas två av stor betydelse för antologin. Dels den som utgör huvudfokus, antirasism, vilket vi strax återkommer till, dels rörelser och partier med en mer eller mindre explicit rasistisk agenda (Rydgren 2018; Mudde 2019, Blee 2022). Det råder en stor röra i hur dessa ska benämnas (se Berggren & Neergaard 2015). Fennema (1997) noterar att samtliga av dem kan ses som rasistiska (även om han föredrar benämningen antiimmigration) och utvecklar en kontinuitetstypologi där dynamiska förskjutningar mellan positioner pågår ständigt. Han benämner dessa positioner protestpartier (högerpopulistiska), där rasismen har en mer undanskymd plats, rasistiska som betonar speciellt rasismen och slutligen extremhögern (fascistiska) som har en mer omfattande ideologisk ram där rasismen utgör en viktig del bland andra viktiga delar (bl.a. antimarxism, antifeminism, anti-hbtqia+). Dessa rörelser och partier diskuteras ofta som rasistiska och utgör ett av objekten för antirasistiskt motstånd – en rasism som vi tidigare har benämnt exkluderande.

Samtidigt riskerar ett ensidigt fokus på dessa rasismer att osynliggöra den exploaterande rasismen, som på många sätt utgjort den strukturella ramen för raslig kapitalism (Robinson 2000). Eftersom denna rasism sällan fångats genom begreppet sociala rörelser, behövs antingen en större analysram för att fånga rasismer, eller, som det på senare tid argumenterats för, att kapitalism (och nyliberalism) och kapitalister kan förstås som en social rörelse och analyseras med detta teoretiska perspektiv (Chouhy 2020; Schneirov & Schneirov 2016; Spicer m.fl. 2019).

Under de senaste årtiondena har antalet studier om etnonationalistiska, rasistiska och antigenderistiska rörelser ökat kraftigt. I vissa forskningsarbeten har dessa rörelser och andra som uppfattas som relativt lik-

ande till sin politik och praktik bland annat kallats ”osmakliga”, ”fula” och ”besvärliga”. Termerna inom citationstecken (av författarna själva) återspeglar en central aspekt som ofta tystas ner: förekomsten av sociala rörelser som vill begränsa rättigheter och försvara privilegier, rörelser som sällan studeras som sociala rörelser. I ett försök att analytiskt fånga olika typer av rörelser skiljer Schaeffer (2014) mellan altruistiska, aspirerande och restriktionistiska sociala rörelser. Altruistiska och strävande rörelser fungerar på ett transformativt sätt, syftar till social förändring och är inkluderande. Restriktionistiska rörelser däremot försvarar social ojämlikhet, motsätter sig demokratiseringsprocesser eller strävar efter att utestänga icke-medborgare (2014, s. 12). Inspirerade av Schaeffer kan vi se antagonismen som antirasistiska rörelser som synliggörs både i relation till ett status quo och en elit, och i relation till restriktionistiska (rasistiska, etnonationalistiska) rörelser. Samtidigt består den antirasistiska rörelsen av ett rörigt konglomerat av såväl altruistiska som aspirerande rörelser.

Problemet är inte bara den normativa aspekten av att forskning om sociala rörelser fokuserar på ”goda” rörelser, som expanderar rättigheter, utan även att det ofta smyger sig in en teleologisk tanke att sociala rörelser har historien med sig. I en klassisk text av Stuart Hall (1983) kritiseras risken för marxistisk teleologi, det vill säga att tro på att en viss samhällsutveckling är given, sammanfattat i citatet: ”The only Marx worth celebrating is the Marx which is interested in thinking and struggling on an open terrain, a Marx who offers a marxism without guarantees, and without answers” (1983, s. 43). Just denna öppenhet försöker vi genom antologin ge uttryck för genom en mängd olika exempel.

Antologins förståelse av rasismer är inte enbart beroende av social rörelseteori, även om den utgör ett av flera teoretiska perspektiv för att både kontextualisera och analysera såväl rasismer som antirasismer. Forskningsfältet om sociala rörelser har i Sverige i begränsad grad studerat antirasismer och i än mindre grad antirasismer länkade till aktivisterna som rasifieras som de andra och inte tillhörande nationen. Två betydande undantag är dels medborgarrättsrörelsen i USA, dels anti-apartheid-rörelsen i Sydafrika (Goldberg 2009; Mullings 2005; för Sverige Thörn 2006; Jämte 2013). Båda är delvis internationella till sin form men det står ändå klart att det framför allt är rasformationerna i USA

respektive Sydafrika som har varit i fokus. En tredje rörelse som har beforskats i västra Europa och USA är migrations- och antigränsrörelsen (i Sverige, se t.ex. Sager 2011). Slutligen har antifascistisk kamp (Brink Pinto & Prie 2019) betraktats som en del av antirasismen när specifika aktörer, till exempel nynazister eller invandringsfientliga partier, motarbetats med hänvisning till just rasism.

Begreppet historiska subjekt (Connerton 1974) har utvecklats för att fånga den här dubbelheten, inspirerat av marxismens förståelse av arbetarklassen och arbetarrörelsen som ett revolutionärt subjekt. När man läser Marx eller marxistiskt inspirerade forskare, som analyserar arbetarklassen och arbetarrörelsen som ett revolutionärt (historiskt) subjekt, blir det tydligt att diskussionen om identitet ofta är ett stickspår. För att vinna framgångar behöver alla sociala rörelser lyckas göra sociala konflikter tydliga genom att framhålla antagonistiska kollektiv. Dessa kollektiv behöver då tillskrivas identiteter på något sätt. Paulo Freire, en marxisminfluerad pedagog och filosof, skriver att medvetandegörande är processen ”genom vilken folket, genom en sann praxis, lämnar sin status som objekt för att anta status som historiska subjekt” (Freire 2005, s. 160, [författarnas översättning]). Själva processen för det här identitetsskapandet är dock de sociala rörelsernas stora utmaning. När antirasism beskrivs nedsättande som identitetspolitik kan det vara en del i att försvara status quo, eftersom alla rörelser behöver dessa identiteter, vad den feministiskt politiska filosofen Spivak skulle conceptualisera som former för strategisk essentialism (Morton 2004). Intellektuella som tillhör antirasistiska rörelser, som Freire ovan, eller som Frantz Fanon (1952), ägnar ofta sin tid åt att diskutera *hur* man bör, eller inte bör, skapa dessa identiteter både för att nå konkreta mål och för att den sociala rörelsens påverkan på bredare samhälleliga konflikter ska gå i en önskvärd riktning.

Antirasismer, på det sätt vi vill diskutera dessa i plural, ställer frågan om allianser mellan skilda rasifierade subjektspositioner: Vad har de som rasifieras på olika sätt eller erfar olika rasismer gemensamt? Vilken är rasismens minsta gemensamma nämnare? Dessa frågor skapar förvirring och kan leda till diskussioner om vilka rasismer som är ”värst” att drabbas av. Vi tror därför att tillvägagångssättet i denna samling av texter, där antirasismen kan visas upp som heterogena projekt, är viktig. Ett nätverk, en förening, en organisation eller grupp av aktivister eller

intellektuella är manifestationer av sociala rörelser, de utgör inte rörelserna. Därför är definitionen av antirasismen som social rörelse öppen och beroende av var vi tittar, samtidigt som dess strategier, framgångar och förluster kan analyseras och bidra med viktiga insikter. Det finns även andra risker med att utgå från uppenbara kollektiva identiteter när vi försöker förstå sociala rörelser. Chouhy argumenterar exempelvis för att studera nyliberalism som en social rörelse. Men sällan ser vi personer som presenterar sig själva som just nyliberaler. Om vi i stället intresserar oss för "identifiering", "självförståelse" eller "relationell samhörighet" (Chouhy 2019, s. 428), kan vi bättre förstå både antirasistiska och rasistiska historiska subjekt. Varken nyliberala eller rasistiska sociala rörelser kännetecknas av en stark självidentitet kopplad till dessa benämningar, även om studier visar på ständigt pågående identifieringar och självförståelser som kan kopplas till nyliberalism och rasism (Chouhy 2020; Bonilla-Silva 2015). Även antirasism är brokigare än att enbart representera de som självidentifierar sig som antirasister.

Många forskare har ställt frågor kring antirasismens förhållande till patriarkat och kapitalism. Kan rasismen avskaffas inom kapitalismen, och är avskaffandet av kapitalismen detsamma som att rasismen upphör? Begreppen raskapitalism (Robinson 2000), rasifierad kapitalism (Virdee 2019) och raspatriarkat (Schloesser 2002) är försök att utveckla en intersektionell analys i vilken rasism är ömsesidigt konstitutiv med såväl kapitalismen som (det moderna) patriarkatet. Den här analysen av intersektionella förtryck speglas också i allianser där antikapitalistiska och antifascistiska rörelser, såväl som feministiska rörelser (i den grad de lyckats överskrida den hegemoniska rasismen) deltagit i och stundtals dominerat den antirasistiska rörelsen. Det går således att förstå antirasism som en del av andra rörelser, som en partner i en bredare koalition eller som en "egen" rörelse i sig. Att sociala rörelser är i rörelse är en truism men ställer samtidigt frågan om hur institutionaliserade delar av en social rörelse kan vara. Till skillnad från arbetarrörelsen, som formade politiska partier och fackföreningar, så framstår den antirasistiska rörelsen generellt som mycket mindre institutionaliserad. I ett klassiskt arbete, *The contentious French* (1985), visar Charles Tilly på en lång historia av folkligt motstånd och tvistande mot makten i Frankrike, vilka kännetecknades av manifestationer i det offentliga. I en motsvarande

studie av folkligt motstånd i Sverige argumenterar sociologen Göran Therborn (1984) för reformistiska folkrörelser som en alternativ form, där självdisciplin, bildning, respektabilitet och förhandlingar har utgjort en reformistisk huvudfåra. Vissa av de antirasistiska manifestationer som avhandlas i antologin är mer institutionaliserade än andra, vissa är mer explicita i sin antirasism än andra.

Hoppets epistemologi

No nos moverán. We shall not be moved. Vi blir ett träd med djupa, djupa rötter. Aldrig ger vi upp.

En kär vän och antirasistisk aktivist hävdar att varje gång som det sjungs ”aldrig ger vi upp” på gator och torg är det för att vi redan har gett upp. Men hen säger detta med sådan värme för dem som fortsätter att sjunga att det är omöjligt att inte skratta. Det handlar inte om sången utan om vad sången gör med oss, alla de nya möjliga världar som skapas när alla dessa röster möter varandra.

En av de teoretiker som ägnat tid åt detta hopp är Ernst Bloch, som från sin exil i USA skrev om en längtan efter utopier i folklig kultur, konst och religion i sitt stora verk *The principle of hope* (Bloch 1995). I Blochs idéer finns länkar till politikens öppna terräng, där hoppet skiljer sig från tillförsikten, men han betonar enträget att hoppet kan finnas i de allra mest motstridiga och komplicerade av mänskliga handlingar. I denna antologi vill vi intressera oss för kritisk kunskap bortom en vit åtrå till dystopiska berättelser om rasismen som ontologisk, alltid närvarande och övermäktig. Endast privilegierade grupper kan njuta av nihilism och politisk depression. För underordnade grupper är det värt att kämpa både för att det är möjligt att förändra och för att motstånd är en form av omsorg för allt levande, ett försvar av mänskliga relationer utanför den rasliga kapitalismen (Melamed 2015). Paul Gilroy (2004) skriver fram det dialektiska förhållandet mellan en destruktiv kolonial melankoli över en värld som aldrig har funnits och en solidarisk konvivialitetskultur som betonar gemenskap och hybriditet. Vi inspireras också av hur Les Back förklarar hoppets sociologi som ”kräver att uppmärksamhet riktas mot de stunder då ’öar av hopp’ etableras och de sociala

villkor som gör deras uppkomst möjlig” (2018, vår översättning). Med Raymond Williams ord: ”To be truly radical is to make hope possible rather than despair convincing” (Gable 1989). Hoppets praktik, hoppets platser, hoppets berättelser – där i det kluvna och brutna är det möjligt att sörja tillsammans, att bära smärtan med omsorg för andra och se och handla för en möjlig och nödvändig framtid.

Afropessimismen är en intellektuell och politisk strömning som utgår från en kritik av moderniteten som ett i grunden vitt projekt, där även idén om det mänskliga subjektet förstås som ontologiskt vitt. Utifrån ett afropessimistiskt perspektiv har den europeiska kolonialismen och förslavandet av svarta kroppar medfört att det i moderniteten inte finns något utrymme för något sådant som ett svart subjekt, eftersom själva idén om vad än människa är för något har utgått från vita européer. Svarta kroppar däremot har historiskt befunnit sig på det mänskliga subjektets konstitutiva ”utsida”, som objekt möjliga att ägas och dödas av vita, något som anses fortgå även efter slaveriets avskaffande (Wilderson 2020).

Den svarta feministiska forskaren Jennifer Nash (2013) betonar att afropessimismens styrka ligger i dess betoning av den död, smärta och sorg (vilket är något annat än melankoli) som strukturerar förutsättningarna för svart liv, såväl historiskt som i samtiden. Genom att undersöka dessa smärtpunkter, som härstammar från slaveriet men som lever kvar genom en mängd olika praktiker såsom polisbrutalitet, det globala Nords rasistiska migrationspolitik, fängslande och ekonomisk exploatering av svarta kroppar bland mycket annat, blir det möjligt att tala om rasismen mot svarta som ett specifikt fenomen som genomsyrar moderniteten.

Samtidigt är Nash kritisk mot afropessimismens epistemologiska begränsningar, såsom idén om svarta som en enhetlig grupp, och den omöjlighet att genom politisk kamp i grunden förändra svartas levnadsvillkor som det afropessimistiska projektet implicerar (Nash 2013). I en europeisk svart kontext har bland andra Gloria Wekker formulerat en kritik liknande Nashs. Hon betonar även problemet att den afropessimistiska tankeströmningen osynliggör andra svarta radikala traditioner, såsom *négritude*-rörelsen, liksom att idén om svarthet som något monolitiskt innebär att frågor om genus och feminism lätt kan avfärdas som ett vitt projekt. Slutligen menar Wekker att afropessimismen är ett projekt

som i grunden saknar hopp (Wekker 2021). Ur den här antologins synvinkel finns det inspiration att hämta i Nashs och Wekkers analyser av afropessimismen, i bemärkelsen att vi inte ser någon motsättning mellan att tala om död, sorg och smärta, betona rasismens historiska kontinuitet och samtidigt lyfta fram handlande antirasistiska subjekt (Emejulu 2022), eftersom vi ser sådana subjektskap som en förutsättning för att kunna drömma om, hoppas på och kämpa för en värld bortom rasismer.

Det finns flera skildringar av detta hopp (Eagleton 2015; Muñoz 2009) att inspireras av. Författaren Rebecca Solnit (2004) talar om hoppet inspirerat av de mångfaldiga former för omsorg, kärlek och reciprocitet som äger rum till vardags inom ramen för, eller trots, kapitalismens agenda att kommodifiera alla relationer till bytesvärde på en ständigt växande marknad. Det är, hävdar hon, ett systematiskt motstånd i vardagen. Hoppet för Solnit kan sammanfattas i vad Patrisse Cullors, Black Lives Matter, skrev: "Provide hope and inspiration for collective action to build collective power to achieve collective transformation, rooted in grief and rage but pointed towards vision and dreams."³

I *Freedom dreams: The black radical imagination* menar Robin Kelley att förmågan att föreställa sig andra världar ligger till grund för förmågan att ifrågasätta vad makten skapar som normalt, naturligt och rätt.

Progressive social movements do not simply produce statistics and narratives of oppression; rather, the best ones do what great poetry always does: transport us to another place, compel us to re-live horrors and, more importantly, enable us to imagine a new society. We must remember that the conditions and the very existence of social movements enable participants to imagine something different, to realize that things need not always be this way. It is that imagination, that effort to see the future in the present, that I shall call "poetry" or "poetic knowledge" (2002, s. 9).

Mot deterministiska tolkningar, som förklarar människors medverkande i sociala rörelser med praktiska materiella behov, hävdar författaren att

3 <https://www.theguardian.com/books/2016/jul/15/rebecca-solnit-hope-in-the-dark-new-essay-embrace-unknown> [hämtat 231211]

det som driver människor att engagera sig i sociala rörelser är hopp (Kefala m.fl. 2016; Norocel m.fl. 2020).

Dr Martin Luther King Jr skrev att ”makt utan kärlek är hänsynslös och våldsam, kärlek utan makt är sentimental och anemisk. Makt i sin bästa form är kärlek som genomför rättvisans krav. Rättvisan i sin bästa form är makt som reparerar allt som står emot kärleken” (2010, s. 38, vår översättning). För bell hooks (2001) är kärleken något radikalt annorlunda, inte bara en känsla utan en handling, en viljeakt, ett förhållningssätt, där omsorgen i solidariska handlingar utgör ett motstånd mot nyliberalismens individualism och rasismens hat.

Vi utgår från Eduardo Bonilla-Silva (2012) i hans generösa men kritiska läsning av den marxistiska sociologen Erik Olin Wrights (2010) begrepp ”verkliga utopier” och The Real Utopia Project.⁴ Bonilla-Silva kritiserar frånvaron av rasism som princip för social organisering i Wrights projekt och problematiserar därtill också det formalistiska perspektivet som utgår från vad som är pragmatiskt möjligt. För Bonilla-Silva omfattar ”utopier på riktigt” spänningen mellan drömmar och praktik, mellan andliga värden och möjligheternas arena, spänningar som är grundläggande i den svarta radikala traditionen (Issar 2021). Verkliga antiracistiska utopier tar sin utgångspunkt i spänningen mellan olika former av rasismer och visioner av ett derasifierat samhälle, ett samhälle där ras inte existerar som en kategorisering av människor med syfte att särskilja, underordna, exploatera och utplåna.

Kulturgeografen Ruth Wilson Gilmore (2022) har i mer än trettio år argumenterat för att det US-amerikanska fängelsesystemet är avgörande för reproduktionen av den rasifierade kapitalismen. Hon har tillsammans med Angela Davis (2003) skapat organisationen Critical Resistance (2020) som definierar sig som abolitionistisk och vars syfte är att avskaffa det fängelseindustriella komplexet. Hennes arbete är inte enbart en solid och systematisk analys över hur brott, och inte minst vem som är brottslig, skapas, samt hur straff och fängelser används selektivt för att reglera onödiga (*disposable*) befolkningsgrupper. I hennes vision blir abolitionism inte enbart en frånvaro av det fängelseindustriella kom-

4 <http://www.realutopias.org/>

plexet, utan också en etisk och politisk agenda för mänskliga relationer utanför den kapitalistiska logiken. Med hennes egna ord:

Abolition is not *absence*, it is *presence*. What the world will become already exists in fragments and pieces, experiments and possibilities. So those who feel in their gut deep anxiety that abolition means knock it all down, scorch the earth and start something new, let that go. Abolition is building the future from the present, in all of the ways we can. (Gilmore & Lambert 2019).

Den svenska antirasismen har blivit inspirerad, skyddad och tolkad genom den kreativa, nyfikna och originella estetiska produktionen som skapar hopp inom konst (Kulturarbetare i solidaritet med Black Lives Matter 2020; Dusant m.fl. 2021), litteratur (Karam 2018; Lunabba 2022), teater (Vera-Zavala 2016), serier (Rubin Dranger 2021) och film (Kernell 2016; Funck 2022). Dessa röster och interventioner producerar nödvändig poetisk kunskap, mildrar smärta och ger näring. Hoppets praktik ifrågasätter vit dystopi och vit åtrå till ”äkta” former för motstånd. Hoppets praktik finns där motståndet också är tråkigt och ensamt, ibland med känslan att när vi har vunnit, har vi förlorat det mesta. Hoppets praktik utgår från en kännedom om att optimismen inte enbart är dum, för saker och ting blir inte alltid bättre och ofta går det åt helvete, utan också om att optimismen är en nyliberal agenda med krav på individuell lycka. Hoppet är ett mödosamt och kollektivt arbete som skapar en politisk vision grundad i omsorg.

Antologins struktur

Antologin består av en inledning och 17 kapitel strukturerade i tre delar: Spänningar och allianser, Aktivismens förutsättningar och Antirasismens platser.

Spänningar och allianser

Det breda sätt på vilket antologin studerar och diskuterar antirasismen skapar möjligheter att upptäcka konfliktlinjer som kanske inte lyfts fram så ofta, men även den potential för allianser som kan gro i de mest ovän-

tade situationer. Antirasismen existerar i olika samhällssfärer där rasismen tar sig olika uttryck, och den möter en rasism som förändras över tid. Inom de forskningsfält som författarna i denna antologi representerar, kan vi se att teoretiker både implicit och explicit lutar sig mot olika specifika erfarenheter när de utvecklar analyser och teoretiska perspektiv om rasismen. Det kan vara en rasism som finns inom det formella medborgarskapet, till exempel rasismen mot afrosvenskar, eller rasismer som exkluderar olika grupper från medborgarskap, till exempel gränsregimer som utestänger flyktingar. Det kan vara en rasism som grundar sig i kolonialt övertagande av land inom specifika territorier, till exempel mot ursprungsbefolkningar, eller en kapitalistisk rasism som exploaterar fattiga befolkningar globalt. De här olikheterna kan också göra att det ibland är svårt att urskilja vad olika teoretiker som studerar anti/rasism håller med varandra om, och vad de är oense om.

Stuart Halls klassiska citat om ras som ”den modalitet i vilken klass levs” och ”det medium i vilket klassrelationer upplevs” (1978, s. 394, vår översättning) skulle kanske i dagens Sverige kunna utvecklas med tillägget: ”invandrade” som den modalitet i vilken ras levs, det medium i vilket rasförhållanden upplevs. Halls klassiska citat lyfter fram hur klass och ras vävs samman, och hur ras ofta, men inte alltid, blir en viktig dimension i hur klassrelationer förstås. Tillägget betonar vidare att rasism och antirasism ofta reduceras till frågor om migration och migranter, till exempel genom att människor som aldrig invandrat kallas andra generationens (och tredje generationens) invandrare (Brune 2004) och att vi i Sverige oftast använder ”invandrare” (i stället för invandrade), som om det skulle vara ett pågående tillstånd utan slut (Knocke 2006). Men det innebär också att just eftersom frågor om rasism behandlas med hänvisning till migration (se Erel m.fl. 2016 angående migrations- och rasismnexus) utgör idéer om migration en central nod för hur människor förstår ras och rasism, vilket inte går att bortse ifrån. Det här är frågor som rasismforskare diskuterar när de argumenterar för olika begrepp och olika historiska perspektiv. Kapitlen i den här antologin är huvudsakligen baserade på analyser av 2000-talets rasism, även om kortare tillbakablickar görs.

Lisa Karlsson Blom och Karin Krifors tar i sitt kapitel utgångspunkt i var sitt forskningsprojekt som studerat till synes väldigt olika antira-

sismer: aktivister som självidentifierar sig som antirasister och som till exempel betonar att en medvetenhet om vithet är viktigt i aktivismen samt sociala rörelser på mindre orter närmare landsbygden, vilka framförallt arbetar för inkluderande lokalsamhällen och en lokal mångkultur. Författarna lyfter upp metodologiska utmaningar, till exempel svårigheterna att tolka personer som pratar om kultur visavi ras och sätta dessa i dialog med varandra. Författarna betonar att det finns outtalade teoretiska spänningar i förståelsen av antirasism och har själva arbetat med begreppen rasdexteritet respektive konvivialitet för att diskutera dessa spänningar.

I nästa kapitel tar **Jan Selling** sin utgångspunkt i antiziganismen för att diskutera de spänningar han ser mellan olika antirasismer. Selling argumenterar för att antiziganismen inte har förståtts som en riktig rasism med grund i kolonialismen och därför ignorerats av andra antirasister. Genom tillbakablickar på rasismen mot romer i den svenska historien visar Selling att kampen mot antiziganismen delvis har präglats av att romer sällan själva har betraktat sig som ett "revolutionärt subjekt" och därför behövt söka allianser med makten. Samtidigt har deras kamp vunnit framgångar, och författaren beskriver exempel på viktiga romska representanter, från Rosa Taikon till Soraya Post, och de olika momentum som kommit genom att antiziganismen i Sverige har blottlagts. I dag, menar författaren, finns det öppningar för att återupptäcka antiziganismens konsekvenser genom nya allianser.

Hansalbin Sältenberg diskuterar i sitt bidrag motstånd mot den rasism som drabbar en annan minoritet i Sverige, nämligen judar, och inspireras av postkolonial teori och kritiska rasstudier. Genom att placera Sverige och idéer om "svenskhet" i centrum av analysen, visar Sältenberg att även antijudisk rasism (antisemitism), trots att den traditionellt har skiljts från annan rasism i forskningen och i den offentliga debatten, kan förstås som strukturell. Genom djupintervjuer med personer med judisk identitet, varav vissa hade en stark antirasistisk identitet, medan andra inte beskrev sig själva på det sättet, uppmärksammar Sältenberg erfarenheten av att som minoritet ha det "ganska bra" och inte drabbas av ekonomisk diskriminering eller exploatering, men att samtidigt uppleva antisemitism som en form av vardagsrasism. Sältenberg uppmärksammar förutsättningar och begränsningar som finns för antirasistiska

allianser mellan judar och andra personer som drabbas av rasism, kanske framför allt med personer med ursprung Mellanöstern, som också tillskrivs en särskild antijudisk rasism i den dominerande diskursen.

Minna Seikkula undersöker spänningarna mellan antifascism och antirasism i Finland. Författaren illustrerar hur personer som mobiliserar mot nazister inte nödvändigtvis väljer att alliera sig med initiativ för utvidgade rättigheter för migranter. Seikkula undersöker dessa spänningar i mobilisering som definierar sig som antirasistisk i sociala medier. Kapitlet analyserar en populär antirasistisk agenda som präglas av tendensen att fästa sig vid rasistfiguren, vilken tolkas vara utanför och inte en del av samhället. Samtidigt visar Seikkula hur denna agenda verkar skilja sig från mer radikala antirasismer, vilket har betydelse för hur vi kan förstå antirasismernas och antifascismens status i Finland. Författaren menar, avslutningsvis, att BLM-manifestationerna i Finland visar att det finns en närvaro av andra former av antirasism som kan ta vid.

I **Suvi Keskinens** bidrag diskuterar hon de allianser som kan finnas i antirasismen i relation till det hon kallar postetnisk aktivism. Denna aktivism baserar sig på en gemensam förståelse av att vara rasifierad som icke-vit eller ”den andra” i nordiska samhällen. Den är alltså förenande för medlemmar i olika diasporiska och etniska tillhörigheter. För att komma närmare den postetniska antirasismen har författaren gjort intervjuer, studerat sociala medier och deltagit i demonstrationer, kulturevenemang och andra aktiviteter som aktivisterna organiserat i Sverige, Danmark och Finland. Författaren menar att aktivisterna ger uttryck för frihetsdrömmar och kollektiva fantasier. Genom olika praktiker synliggör aktivisterna ländernas koloniala arv och utvecklar internationalistiska perspektiv på dagens nordiska samhällen samt generationsöverskridande visioner om social rättvisa och solidaritet. Drömmandet, menar Keskinen, blir ett sätt att stå emot och inte låta sig begränsas av den reaktiva politiken.

Aktivismens förutsättningar

Aktivismens förutsättningar är det som möjliggör antirasismen: ett plötsligt mediefokus på frågorna (Espeland & Rogstad 2013) som mobiliserar, tillgången på kunskap och strategier, kollektivets möjligheter att mötas. Samtidigt innefattar förutsättningarna också de svåra omständigheterna, hindren och bristen på resurser (Smith 2021).

I vår omedelbara samtid sker många förändringar: det finns stora konflikter kring strejkrätten, möjligheten att lagligt skydda de som betraktas som illegala migranter ifrågasätts och samhället genomgår en pågående juridifiering samtidigt som en växande rasism till viss del verkar parallellt med dessa processer. Både Sveriges byråkratier och infrastrukturer för delaktighet är i snabb förändring. Det offentliga rummet förändras genom sociala medieplattformar som sedan flera år utgör allt viktigare infrastrukturer för det sociala samtalet. Ruha Benjamin (2019) har beskrivit hur det krävs en medvetenhet och ett motstånd mot den övervakning och de teknologiska föreställningar om ras som påverkar det digitala livet. Samtidigt har stora rörelser som Black Lives Matter kunnat utnyttja de digitala infrastrukturer som finns för att bygga en global social rörelse (Fabbri 2022). Vi ser också hur kulturlivet speglar antirasismens förutsättningar och hur, som Stefan Jonsson beskriver det (2022), konsten fångar det kreativa och det nyfikna i motståndet och på detta sätt har en inneboende politisk potential. Konstnärer i Sverige har varit ledande i att formulera antirasismen. Mest tydligt kan antirasismen kanske spåras till svensk samtida litteratur och lyrik. När rasifierade Andra skriver kan motstånd ta sig nya former och påverka det ansvar som kan finnas i litteraturen (Lee 2014).

Vissa omständigheter kan utlösa antirasistiska manifestationer. Polisvåld och förändringar i övervakningsregimer har varit centralt för BLM i Sverige men också skapat allianser med motstånd mot gränsregimer. Detta skedde bland annat i samband med den så kallade Reva-kampanjen som Stockholmspolisen initierade i tunnelbanan och som gjorde rasifierade personer till uttalade måltavlor. Refugees welcome-manifestationerna i flera svenska städer under 2015 svarade mot de fasor som flyktingar upplevde, illustrerat av barnet Alan Kurdi vars död under flykten mot Europa skildrades genom bilder i medierna. Det skapade ett momentum för solidaritet, som visserligen också hade ett stöd i historiska framgångsrika rörelser för asylrätt och amnesti i Sverige, men som också tappade i kraft i takt med att politiken stramades åt. Andra händelser utlöser politiska debatter som formar antirasistisk retorik och strategier. Bidragen i denna del av antologin utforskar antirasismens förutsättningar i kulturen, i media och lokalpolitik, i juridiken och i fackliga sammanhang.

Mehak Muftee har följt unga kvinnliga konstnärer som identifierar sig som muslimer, aktivister och feminister. Deras konst och poesi ger antirasismen vibe, flow, rytm och takt, men när den egna personen hamnar i frontlinjen uppstår också sårbarheter. Genom samtalen med kvinnorna lyfter författaren fram deras erfarenheter av att hantera fördomar och exkludering och det svåra och ibland konfliktfyllda representationsarbetet. Det antirasistiska motståndet får effekter i kroppen i form av trötthet och utmattning. Konstnärernas och aktivisternas enträgna motstånd mot att tvingas representera det muslimska på särskilda sätt återkommer också i deras vägran att förstå tröttheten som individuella tillkortakommanden. Under senare år har även spoken word-poesin och plattformar som Ortens bästa poet visat sig vara betydelsefulla forum för ett slags skapande och upprätthållande av en känsla av samhörighet, men även som forum där bland andra en yngre generation av muslimska kvinnor kunnat formulera och ge uttryck för sina berättelser som knutit an till viktiga teman för den svenska antirasismen.

Även i **Jasmine Linnea Kelekays** bidrag, där hon följer bakgrunden till och uppföljningen av de stora protesterna för Black Lives Matter i Sverige under covid-19-pandemin, är hälsa och säkerhet centralt för aktivismens förutsättningar. Texten utgör ett dokument över möjligheterna att mobilisera motstånd. Författaren skildrar etablerade aktivisters strategier för att sätta polisbrutalitet och våld mot svarta på agendan och artikulerar hur protesternas själva storlek sommaren 2020 förhöll sig till de mediediskurser som framhärdade i att BLM var en US-amerikansk angelägenhet.

I sitt kapitel utforskar **Marta Cuesta** och **Mia Liinason** frågan: Om det stämmer att antirasismen på samma gång utmanas och stärks i mötet med rasism, vad innebär denna ambivalens för antirasismen som projekt, dess gemenskaper och visioner? Författarna undersöker såväl rasismens natur och uttryckssätt som antirasismens karaktär och förståelse av rasism. Teoretiskt betonar författarna rasformationers historiska specificitet, och deras interaktiva förmåga att samverka med andra kategorier, såsom exempelvis genus och religion, liksom genom ett utbyte med kulturella, sociala, ekonomiska och politiska strukturer. För att utforska samspelet mellan rasism och antirasism i materialet har Cuesta och Liinason använt multisituerad etnografi. De analyserar, i kapitlets

första del, debatten som följde efter den inställda filmvisningen av *Burka Songs* 2.0 i Göteborg våren 2018. Kapitlet visar hur skillnadsskapande hierarkier och vithetshegemoni upprätthålls genom rasifierings- och normaliseringsprocesser, samt hur vithet reproduceras genom rädsla och förnekelse. I kapitlets andra del analyseras ett urval episoder från den antirasistiska podcasten *Raseriet* och utforskas antirasismens ambivalenta natur, samt dess förmåga att utveckla kunskaper genom erfarenheter och subjektiva relationer. Författarna argumenterar för en antirasism som existerar som kollektiv rörelse i sin egen rätt, bortom rasismen, och sprider och bygger kunskaper om att andra erfarenheter, relationer och världar är möjliga.

Händelserna kring *Burka Songs* står i centrum även i texten av **Maimuna Abdullahi**. Med en autoetnografisk utgångspunkt söker författaren att analysera det efterföljande motståndet som uppstod i kölvattnet av *Burka Songs* 2.0-debatten i Göteborg, för att analysera hur de andra skapas som ett hot som den samhälleliga kroppen genom våldsam kategorisering, med syfte att skapa en kontinuitet mellan politiskt våld, islam och maktkritiska antirasistiska rörelser.

I **Anna Lundbergs** och **Emma Södermans** kapitel vänds blicken mot juridiken och de dilemman, aporier, som finns i asylrådgivning. Människor tvingas navigera i en våldsam och komplicerad gränsbyråkrati, men det är också centralt, menar författarna, att i arbetet med att stödja deras kamp inte stödja en kategorisering av önskvärda eller icke önskvärda, förväntningar på tacksamhet eller utnyttjande av människors arbete. Författarna ser en krympande möjlighet att använda juridiken som verktyg när människors problem allt oftare inte kan översättas till problem inom nuvarande alltmer snäva juridiska ramar, i synnerhet på migrationsrättens område. Det finns dock en aktivistisk medvetenhet om att juridiken fortsatt kan vara en nödvändig arena för kamp, samtidigt som kunskapen om juridikens inneboende begränsningar pekar på behovet att skapa politiska visioner och praktiker även utanför juridiken.

Diana Mulinari och **Anders Neergaard** skriver om hur förutsättningarna för antirasismen också präglas av ekonomins omvandling och arbetsmarknadens ojämlika villkor. Syftet med kapitlet är att analysera det antirasistiska arbete som äger rum i svenska fackliga organisationer, med tonvikt på L.O. Kapitlet identifierar kopplingen mellan det anti-

rasistiska arbetet och ett växande stöd för Sverigedemokraterna bland LO-förbundets medlemmar. Den centrala frågan är vad facket uppfattar som rasism och strategier mot rasism.

Antirasismens platser

Kan antirasismen skapa fristäder dit rasismen inte når (Lipsitz 2007; Wilson Gilmore 2006)? Platsen spelar en betydande roll i den antirasistiska kulturproduktionen. Det sker i förhållande till migrantföräldrarnas plats (landet som lämnades), men också i förhållande till den nya generationens plats (där vi bor men där vi förnekas tillhörighet). Många har forskat om postmigrationens städer, om den radikala mångkultur som kan frodas där och om hur de skapar förutsättningar för antirasistiska motståndsstrategier. I urbana storstäder kan människor slippa frågan som, framställd som oskyldig men med den tydliga funktionen att visa hur vissa platser tillhör vissa kroppar, ställs till människor som rasifieras i Sverige: "Men var kommer du ifrån egentligen?"

I Sverige är Husby (de los Reyes & Lundström 2020) ett exempel på en plats där antirasismen tillsammans med annan aktivism har skapat allianser bortom ursprung, etnicitet och ras, genom en platsbaserad kamp. I Husby, genom Folkets Husby, har en ny filmfestival skapats som syftar till att skapa berättelserna som vanligvis glöms bort och där Stockholms förorter såväl som andra områden i Sverige som rasifierats som icke-svenska synliggörs (Funck 2022). I Göteborg, första maj 2017, demonstrerade hundratals för muslimska kvinnors rätt att bära hijab på jobbet med slagord som "Jobb är vår rättighet", plakat och banderoller som betonade muslimska kvinnors rätt till sina kroppar och deras rätt till betalt arbete (Martinsson 2021). Ett annat exempel är Malmö som blivit en symbol för en aktivistisk plats med de dubbla, motstridiga och paradoxala bilder som projiceras kring rasism, antirasism och mångkulturalitet. I Malmö finns också projektet kring Malmös antirasistiska monument som syftar till att utforska och synliggöra de erfarenheter av våld som Malmöbor med migrantbakgrund upplevde när den vita terroristen Mangs attackerade (och sårade) rasifierade invånare (Malmö stad 2022).

Inte bara staden utgör en möjlighet för antirasistiskt motstånd, även om forskning lyft fram aktivismens större förutsättningar i storstäder, utan även landsbygden är en plats för antirasism. Även institutioner

kan analyseras som platser som kan bli arenor där så kallad institutionell rasism kan identifieras och mötas med antirasistiska praktiker. I den avslutande delen av antologin utforskar författarna olika typer av platser för antirasismen.

Marta Kolankiewicz och Maja Sager tar sig an hur det juridiska fältet är en viktig antirasistisk arena. Genom tre aktuella rättsliga fall: ett som berör människosmuggling, ett som berör förtal och ett som berör hets mot folkgrupp, visar de hur ett antirasistiskt engagemang bland annat kan utmana och utvidga förståelser av rasism och visa upp lagens inneboende rasism. Därför, menar författarna, finns möjligheten att använda lagen och rättsväsendet som ett verktyg för självförsvar, men den bör också förstås i kontexten av abolitionism, det vill säga att kräva avskaffandet av vissa lagar.

I **Irene Molinas** bidrag utforskas de former för motstånd som antirasistiska forskare erfar inom ramen för akademien. Tonvikten ligger på händelser som ägde rum på olika universitet där termen "akademisk frihet" användes för att ifrågasätta en kritisk granskning av akademins koloniala arv. I den process som Molina beskriver uppstår avgörande friktioner mellan representanter för den postkoloniala feminismen och den etablerade vita svenska feminismen. Därför inspireras texten också i sin analys av litteraturen om feminismernas solidaritetsgränser.

Lena Sawyer och Nana Osei-Kofi utforskar styrkan i att skapa visioner för en dekolonialisering i relation till hur den koloniala historien skrivs i stadens arkitektur och monument. Författarna utvecklar och dokumenterar pedagogiska praktiker, som exempelvis mot-arkivering, som analyserar kopplingen mellan omsorgsarbete och minne. Författarna omprövar sin egen och stadens relation till monumentet Järnbrunnen, som skildrar de fem kontinenterna och deras relation i Göteborg.

May-Britt Öhman frågar i sitt kapitel: Hur hänger ett foto av en lule- och skogssamisk kvinna taget 1868 ihop med ett samtal mellan mor och dotter i ett kök över hundra år senare? Hur hänger allt detta ihop med svensk rasistisk bosättarkolonialism, markstölden från urfolket samer, samt samiskt motstånd under över ett sekel? Öhman utgår från en bild på sin morfars farmors syster, skogs- och lulesamiska kvinnan Brita Stina Larsdotter Rim från 1868, publicerad 2008, samt från ett lågmält men avgörande kökssamtal på svenska med sin mamma, ett drygt decennium

tidigare. Brita Stinas ansikte återfinns, än i dag, via Nordiska museet tillgängliggjort online, utan restriktioner, utan etiska förbehåll, och utan att Brita Stinas livshistoria, samt vad den svenska kolonialstaten gjorde mot henne och hennes familj, finns återgivet. Författaren diskuterar hur dagens ”gröna omställning”, på av svenska staten stulna samiska marker, hänger ihop med hennes familjs osynliggjorda samiska historia. Detta utgör ett återtagande och synliggör vad svenska staten gjort: något som rimligtvis borde undervisas om och ligga som grund för alla debatter om de miljöförstörande gruvexploateringarna, vindkraften, vattenkraften, skogsbruket. Rustade med kunskapen kan samer själva bättre utmana dagens ogröna och fortsatt rasistiska kolonialism, och förhoppningsvis kan allierade bättre förstå vad som hänt och se paralleller till annan rasism och anknyta till detta i all antirasistisk aktion.

Diana Mulinari och Anders Neergaard utgår i sin text från platsens betydelse när aktivister ställer sin kropp i frontlinjen för antirasismen. Författarna tar rasifierade antirasistiska aktivister som utgångspunkt för att förstå den historia som påverkar dem och dokumenterar de spöken som finns i den specifika stad där de deltar i antirasistisk kamp.

I det avslutande kapitlet diskuterar **Aleksandra Ålund, Carl-Ulrik Schierup och Ilhan Kellecioglu** med utgångspunkt i organisationen Megafonen hur allianser inom det civila samhället mobiliseras för etablering av ett nytt Folkets hus, Folkets Husby, i Stockholmsförorten Husby. Författarna belyser denna antirasistiska ”platskamp” bortom en förment ”postrasistisk” samtid i historiskt perspektiv med anspelning på ett demokratiskt arv från arbetarrörelsens förflutna. De illustrerar hur ”ortens” röster utmanar en disciplinerande kulturell och politisk hegemoni, en nyliberal storstadsregim och rasifiering av det segregerade urbana rummet. Förutsättningar för Folkets Husby att hävda sig som en antirasistisk medborgardriven allmänning skildras i förhållande till trycket från professionaliserade icke-statliga organisationer och villkorade former för partnerskap med offentliga finansiärer.

Redaktionsgruppens tack

Som redaktionsgrupp för antologin *Antirasismen och antirasister. Realistiska utopier, spänningar och vardagserfarenheter* vill vi först och främst

tacka alla författare som har valt att medverka i antologin och som har stått ut med oss i redaktionsgruppen och våra otaliga mejl under den här resans gång. Utan er hade det inte blivit någon bok alls!

Ett stort tack går till Vetenskapsrådet för finansiering av projektet *Bortom rasismen. Etnografier om antirasismen och att leva tillsammans* (Dnr 2016-05186), vilket möjliggjort arbetet och publiceringen av denna antologi.

Vi vill också uttrycka vår tacksamhet till professor Mattias Gardell som har varit Kriteriums vetenskapliga ansvarige för granskning och som med sin snabbhet och generositet gjorde det möjligt för oss att bli klara med projektet när vi själva hade överskridit vår interna deadline. Ett likaledes stort tack går till de två anonyma vetenskapliga granskare som med noggrannhet och skärpa läste och kommenterade samtliga texter med en kritisk antirasistisk blick, samt till Kriterium som godkänt publicering.

Ett varmt tack går till Atlas/Arena Idé för vårt goda samarbete och för att ni nappade på vår idé att publicera en bok om antirasismen i Sverige.

Slutligen ett stort tack till de vetenskapliga miljöer, REMESO vid Linköpings universitet och Genusvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet, där vi i redaktionsgruppen har haft våra arbetsmässiga hemvister under arbetets gång och där vi fått såväl kärlek som vetenskapligt stöd under processen.

Karin, Hansalbin, Diana, Anders